

DE HOLLANDSE *AAN EOLUS*

WERKSTUK VOOR FRIESE LETTERKUNDE

2^E SEMESTER 1^E BLOK 2003

JAN DE KATER, 0159514

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING	2
DE ZOEKTOCHT EN DE UITKOMSTEN	3
HET <i>KAMPER WEEKBLAD</i>	5
RECENSIES	7
CONCLUSIE EN DISCUSSIE	8
LITERATUUR	10

INLEIDING

Tsjalling Hiddes Halbertsma begint een brief van 15 februari 1837 met: "Heb dank voor Eöol der zille de Gekken en Dogenetten wal divels tsjin oanpruwste krekt as se ijn de lijte fen in steds fuwllens binne."¹ Verder komt er geen Fries in de brief voor en is dit onderwerp gelijk afgedaan. De brief is gericht aan zijn broer, Joast Hiddes Halbertsma. Deze is natuurlijk vooral bekend als één van de broers Halbertsma van de in Friesland populaire en steeds weer herdrukte verzamelbundel *Rimen en Teltsjes*². Deze verscheen in 1822 in zijn oervorm als *De Lapekoer fen Gabe Skroor* en dijde steeds verder uit. De andere literaire broers zijn Eeltsje Hiddes en de briefschrijver Tsjalling zelf.

Tsjalling dankt Joast voor het toezenden van *Oan Eölus*³, een uiterst curieus werkje, en hij geeft tegelijk aan dat hij verwacht dat het wel wat opzien zal baren. Waarom de gekken en deugnieten, die in de luwte van een stadsgewoel zitten, tegen Eöol al proestend en niezend tekeer zouden gaan, is een vraag die bij het lezen van deze regel opkomt. Maar er komen nog meer vragen naar boven. Op welke lezers doelt Tsjalling als hij ze beschrijft als gekken en deugnieten die in de luwte zitten en in de luwte waarvan? Wil Joast eigenlijk wel dat zijn lezers zo luidruchtig en heftig zullen protesteren tegen zijn tekst en waarom zou hij dat willen en wat zou dat dan voor effect moeten hebben?

Met dit opstel zal ik een kleine bijdrage leveren aan de beantwoording van de, volgens mij, meest interessante vraag, namelijk wat wilde Joast Halbertsma met zijn *Oan Eölus*. De aanleiding van dit verhaal is mijn onderzoekje naar een Hollandse versie van *Oan Eölus*.

---

¹ Uit een kopie van het handschrift, mij gegeven door Goffe Jensma van de Fryske Akademy. Zie ook: G.A. Wumkes. *Yn ús eigen taal*. Snits, Christlik Selskip for Fryske Tael- en Skriftenkennisse, 1918, blz. 55. Deze vermeldt echter een ander jaartal, namelijk 1839. Het handschrift is niet goed leesbaar, maar als je 1837 verwacht, zie je dat op de plaats van de '7' geen '9' kan staan. Bovendien laat de dominee 'divels' weg en maakt hij het volgende van het citaat: "Tank foar Eool, dêr scille de gekken en dogeneaten wol tsjin-oan prúste krekt as se yn de lijte fen in stêdsfûlens binne.

² Bruorren Halbertsma. *Rimen en Teltsjes*. Ljouwert, 1993.

³ J. H. Halbertsma. *Ien letter oan Eölus oer it needwaer fen de 29^e Novimber 1836*. Dimter, J. de Lange. 1837.

J.J. Kalma veronderstelt namelijk in zijn boek over Joast Hiddes Halbertsma (1969, blz. 350)⁴ dat er mogelijk een Nederlandse versie van *Oan Eölus* bestaat en Ph.H. Breuker schrijft in zijn toelichting bij de laatste uitgave van de *Rimen en Teltsjes* (1993, blz. 590) ongeveer hetzelfde. Zo'n feit is natuurlijk van belang bij de vraag wat Joast Halbertsma eigenlijk met zijn boek wilde, of het ook door een Hollands publiek gelezen moest worden.

Dit opstel zal dan ook voor een deel bestaan uit het verslag van mijn zoektocht naar de Hollandse versie van *Oan Eölus*. Daarnaast zal ik enkele uitkomsten uit de zoektocht uitwerken die relevant zijn voor de vraag naar de bedoeling van Joast Halbertsma met zijn boekje. Ondertussen zal dan ook, hoop ik, en passant op de andere vragen een klein licht geworpen worden.

DE ZOEKTOCHT EN DE UITKOMSTEN

Kalma (1969) baseert zijn bewering dat er een Nederlandse versie van *Oan Eölus* zou zijn op een vermelding ervan in het *Kamper Weekblad* van 1837, nummer 40. Hij geeft verder geen informatie. Logisch is het dus na te gaan wat er precies in dat nummer van het *Kamper Weekblad* staat. Daarvoor heb ik in het Kamper Stadsarchief alle nummers van het blad, dus vanaf 16 mei 1836 tot en met 25 juni 1838, doorgenomen. De uitgave werd nadien voortgezet als de *Kamper Courant*, die verder niet is ingezien. De uitkomsten worden verderop apart behandeld.

Breuker schrijft in *Rimen en Teltsjes* (1993) dat er waarschijnlijk een Nederlandse versie van *Oan Eölus* bestaat in de vorm van een krantenartikel. Hij geeft geen bron voor zijn bewering. Omdat hij gewoon aan te spreken is heb ik hem naar zijn bron gevraagd. Hij meldt dat hij alleen Kalma (1969) als bron heeft.

Verder is Breuker ook nergens iemand tegengekomen die beweert dat hij of zij een Hollandse versie van *Oan Eölus* in de hand heeft gehad, gezien heeft of gelezen. Voor alle zekerheid leek het mij toch verstandig om in de catalogi van de Nederlandse bibliotheken te zoeken. Daarom heb ik *Picarta* geraadpleegd,

---

⁴ J.J. Kalma e.a. (red.). *Joast Hiddes Halbertsma (1789-1869), Brekker en bouwer*. Drachten, 1969.

omdat daarin de catalogi van veel Nederlandse bibliotheken zijn opgenomen. Daarnaast heb ik in *Brinkmans cumulatieve catalogus*⁵ gezocht, omdat daarin de vanaf 1790 in Nederland gedrukte boeken worden vermeld.

De zoektocht in *Picarta* en *Brinkmans catalogus* (1858) levert niets op. Er zijn geen vermeldingen van een Hollandse versie van *Ien letter oan Eölus oer it needwaer fen de 29^e Novimber 1836*. Dimter, J. de Lange. 1837. gr. 8o. f 0,45. en van *Eölus, Grewa fen storm in onwaer syn antwird oan Doctor J.H. Halbertsma mei oar grjimmank*. Dimter, J. de Lange. 1837. gr. 12o. f 0,65. aangetroffen.

Ook is het mogelijk dat in de eerste uitgave van *Oan Eölus* aanwijzingen voor een mogelijke Hollandse versie te vinden zijn. Bij mijn onderzoek heb ik gelijk ook de eerste uitgave van het door Joast Halbertsma geschreven antwoord van Eölus⁶ op mogelijk aanwijzingen bekeken.

In de originele uitgaven uit 1837 van beide boekjes - ze zijn net iets kleiner en dunner dan een ouderwetse *Prismapocket* - heb ik geen aanwijzingen voor een mogelijke Hollandse versie gevonden. Het enige opvallende was dat op beide boekjes op de achterkant een nummer stond, 3 respectievelijk 4. Wellicht zijn dat nummers van een bepaalde reeks. De 'oare grjimmank' bij het antwoord van Eölus zijn dezelfde verhalen en gedichten die in de *Rimen en Teltsjes* van 1993 ook na *Eölus, Grewa fen storm in onwaer* afgedrukt zijn. Dus vanaf *Oan Auk* tot en met *Redevoering tot nut van het algemeen*.

Verder heb ik gezocht in recensies die over *Oan Eölus* zijn verschenen. Over het bestaan van een recensie in de *Leeuwarder Courant*⁷ ben ik door Alpita de Jong geïnformeerd. Ook heb ik in het *Kamper Weekblad*⁸ gezocht en in de *Deventer Courant*⁹, die in mei 1837 voor het eerst verscheen. De uitkomsten hiervan worden verderop apart behandeld.

---

⁵ Carel Leonhard Brinkman & Rimmer van der Meulen. *Alphabetische naamlijst van boeken, plaat- en kaartwerken, die gedurende de jaren 1833 tot en met 1849 in Nederland uitgegeven of herdrukt zijn* / [bew. door C.L. Brinkman]. Amsterdam, 1858.

⁶ J.H. Halbertsma. *Eölus, Grewa fen storm in onwaer syn antwird oan Doctor J.H. Halbertsma mei oar grjimmank*. Dimter, J. de Lange, 1837.

⁷ *Leeuwarder Courant*. Leeuwarden, D.R. Smeding en M. Koon, 1837.

⁸ *Kamper Weekblad*. Kampen, K. van Hulst, 1837.

⁹ *Deventer Courant*. Deventer, J. de Lange, 1837.

Omdat in één van de gevonden recensies wordt verwezen naar de *Nederlandsche Staatscourant* heb ik die eveneens geraadpleegd.

In nummer 43 van de *Nederlandsche Staatscourant*¹⁰ van maandag 20 februari 1837 wordt op de tweede bladzij in de rechterkolom onder de rubriek Advertentien en het kopje Boekwerken vermeld: *Oan Eölus oer it needwaer fon de 29ste Novimber 1836, ien letter fen J.H. Halbertsma; Dimter, Jan de Lange, 1837.* In nummer 90 van datzelfde jaar, maandag 17 april, staat op de derde bladzij in de linkerkolom ook onder Advertentien en Boekwerken: *Eölus, grewa fen storm in onwaer, syn antwird oan Doctor J.H. Halbertsma, Mei oare grjimmank; Dimter, Jan de Lange, 1837.* Hier is dus amper een woord Hollands bij en zeker geen verwijzing naar een Hollandse versie.

Omdat bekend is dat Joast Halbertsma in de *Deventer Almanak* heeft gepubliceerd en het verhaal in Deventer speelt, heb ik ten slotte ook nog de *Deventer Almanak*¹¹ opgeslagen. De eerste aflevering ervan is weliswaar in 1837 gedrukt, maar is bedoeld voor gebruik in 1838.

Hierin is echter ook geen enkele verwijzing naar ons onderwerp te vinden.

HET KAMPER WEEKBLAD

In nummer 40 van maandag 27 februari 1837 wordt *Oan Eölus* inderdaad vermeld en wel als volgt, waarbij ik het citaat zo goed mogelijk probeer weer te geven in de gehanteerde opmaak:

Oan Eolus oer it neidwaer fen de 29ste Novimber 1836, ien letter fen J.H. HALBERTSMA. Dimter bij *J. de Lange*.

Aan Eolus over het noodweêr van den 29sten November 1836, een brief van J.H. HALBERTSMA, te Deventer bij *J. de Lange*.

Dat is het. Meer niet en ook niet minder. Kalma moet, lijkt mij, op basis hiervan gedacht hebben dat er wellicht een Hollandse versie zou zijn verschenen. Het is echter ook mogelijk om de Hollandse tekst te lezen als een vertaling van de Friese. Dan is er geen sprake van een vermelding van de Hollandse uitgave, maar alleen van een Friese.

---

¹⁰ *Nederlandsche staatscourant*. 's-Gravenhage, Bureau der Nederlandsche Staats-courant, 1837.

¹¹ *Almanak tot gezellig onderhoud voor het jaar 1838, 1ste jaargang*. Deventer, A. ter Gunne, 1837.

In nummer 49 van maandag 24 april 1837 van hetzelfde weekblad staat het volgende te lezen:

LETTERKUNDE.

De geestige brief aan Eolus, door Ds. HALBERTSMA te Deventer, bij gelegenheid van den orkaan van 29 November 1836, geschreven, is, zoo wij hopen, in ieders handen, en 't is ook genoeg bekend, hoe de Windgod Zijn Eerw. op eersten kersmorgen *sijn antwird troch de glaesen smiten het*. Volgens de Staatscourant van Maandag l.l. ziet nu ook dat antwoord het licht, onder den titel: *Eolus, grewa fen storm in onwaer, sijn antwird fen Doctor J.H. HALBERTSMA, mei oar grimank; Dimter, JAN DE LANGE, 1837*.

De Heer HALBERTSMA is een dier weinige uitverkorenen, die eene even uitgebreide als grondige geleerdheid met een hooge mate van onverbasterd natuurgevoel en vooral gêzond verstand paren; wier oorspronkelijke genie veerkracht bezit om den zwaren last van aangeleerde kundigheden, waaronder zoo menigeen gebukt gaat en bezwijkt, al lagchende te torschen. De LAPE KOER *fen* GABE SKROAR, waarvan reeds eene derde uitgaaf het licht ziet, (Deventer bij DE LANGE 1834) is alleen voldoende genoeg om 'smans naam onsterfelijk te maken, en de beide boven gemelde werkjes zijn frissche bladeren in zijnen lauwerkrans. Wij raden iederen beminnaar van oorspronkelijke en naïve natuurbeschouwing, eenige uren aan de studie van het landfriesch, dat voor Overijsselaars van deze streken niet moeilijk is, te wijden, overtuigd dat de geringe opoffering honderd voudig zal beloond worden.

Misschien komen wij nog eens terug op deze twee schriftjes, die zich ook door nette uitvoering en geringen prijs onderscheiden.

De opmerking dat je het 'landfriesch' moet beheersen om het antwoord van Eölus aan Halbertsma te kunnen lezen doet vermoeden dat er toen geen Hollandse versie beschikbaar was.

Wat ik opvallend vond was dat boven een artikel over de binnenlandse politieke opstelling van het *Kamper Weekblad* (nr. 56 van maandag 12 juni 1837) als motto een citaat uit *Eölus, Grewa...* (zie *Rimen en Teltsjes*, 1993, blz. 195, 196) stond. Het luidt als volgt:

Oppositie riedt in rigelt, stjoert in bescirmt, past op de pong, hâldt in keert om it scip uwt de woal te stjoeren; ..., oppositie fordedicht in befesticht de wet...hâldt de kening in eltse wettiche macht de hoan boppe de holle. As-tou in dijns geliken dat ienfâldige ding net begripe kenne, hwat haw ik hjir den langer te scrjouwen! Do. HALBERTSMA.

Het feit dat bij een politieke standpuntbepaling een tekst uit *Eölus, Grewa...* wordt gebruikt over de functie van de oppositie, zegt natuurlijk wat over de ontvangst en het gebruik van de brief door een lezer en daarbij wellicht ook over Joast Halbertsma's oppositionele en politieke kritische bedoeling met deze tekst. Deze lezer is hoogstwaarschijnlijk K. van Hulst (1809-1881) zelf die boekverkoper en drukker in Kampen was en ook uitgever van het *Kamper Weekblad*. Als nevenorgaan liet hij *De staatkundige tooverlantaarn of Utopisch-politische snelwagen* verschijnen. In 1845 schreef Van Hulst hierin een *Kritiek op de Troonrede*, waarvoor hij twee jaar gevangenisstraf zou hebben gekregen wegens majesteitsschennis¹².

RECENSIES

Helaas heb ik in het *Kamper Weekblad* uit de jaren 1836 tot en met 1838 niet één recensie van één van beide werkjes gevonden. Hetzelfde geldt ook voor de eerste twee jaargangen, 1837 en 1838, van de *Deventer Courant*. Dit laatste is niet zo gek want dat blad verscheen voor het eerst in mei 1837 en in het eerste nummer wordt duidelijk aangegeven dat het is opgezet als een advertentieblad, waarin afhankelijk van de ruimte nieuwsberichten zullen worden geplaatst.

Wel blijken er twee recensies te staan in de *Leeuwarder Courant* van de hand van 'E.', dat moet staan voor Wopke Eekhoff.¹³ Hij merkt op dat Joast Halbertsma met *Oan Eölus*, met als kapstok de beschrijving van de ravages door het noodweer van 1836, voor ogen heeft 'om datgene ten toon te stellen wat belagchelijk is – of met den geesel der satire hetgeen verachtelijk, verkeerd of dwaas is te tuchtigen.' Hij verwacht wel dat er mensen zijn die de toon van het stuk 'te scherp' zullen vinden, 'te gemeenzaam' of 'te partikulier'. En dat ze liever

---

¹²*Geschiedenis kranten in Overijssel*:
<http://www.biblioplaza.nl/overover/geskranten.htm>.

¹³ Over *Oan Eölus* in de *Leeuwarder Courant* van 7 maart 1837 en over *Eölus, Grewa...*, *Leeuwarder Courant*, 2 mei 1837. Beide artikelen zijn ondertekend met E.

hadden dat het verhaal over Friesland ging en dat ze het voor de bewoners van Deventer, Joasts woonplaats, door het Fries nutteloos zullen vinden. Ook noteert hij dat Halbertsma zelf, volgens zijn voorwoord, ook al verwacht dat sommige lezers over enige zaken hun neus zullen optrekken. Hij noemt dan als de zaken en toestanden, waar Joast Halbertsma kritiek op heeft, alleen die zaken en toestanden die in de tekst zelf te vinden zijn, zoals het lot van de 'Kandidaten', de onbarmhartige rijken, de rijke bankroutiers, de huisgesels die het goed van vrouw en kinderen verslampampen, de feeksachtige vrouwen die van hun man een zuiplap maken, maar vooral de pest van Europa, de Jacobijnen én hun tegenhangers, de vleiers van koningen.

Over *Eölus, Grewa...* schrijft Eekhoff dat Eölus zelf zegt dat hij wel onweer moet veroorzaken om zo de lucht te kunnen zuiveren, wat dan juist niet letterlijk genomen moet worden. Hij verdedigt zich heftig tegen de beschuldiging een Jacobijn te zijn, wat volgens Eölus zelf staat voor iemand die het gebouw van de maatschappij wil afbreken. Hij wil het juist behouden en vergelijkt zijn optreden met dat van 'de goede Oppositie of tegenkeerende magt in den staat'. Eekhoff beveelt de lezer uitdrukkelijk de lezing én de behartiging aan van de door Joast Halbertsma, via de pen van Eölus, beleden principes van de oppositie. Hierin laat de geschiedkundige en publicist Eekhoff in de *Leeuwarder Courant* dezelfde opvatting zien als Van Hulst, de drukker en uitgever van het *Kamper Weekblad*.

CONCLUSIE EN DISCUSSIE

In de Nederlandse bibliografische en bibliothecaire bronnen die mogelijkerwijze geraadpleegd kunnen worden komen Hollandse versies van *Oan Eölus* en van *Eölus, Grewa...* uit de tijd van Joast Halbertsma niet voor. De recensies in de *Leeuwarder Courant* geven geen enkele indicatie dat er een Hollandse versie zou zijn uitgegeven. Ook in de oorspronkelijke uitgaven is niets dat er op wijst dat er een Hollandse versie zou bestaan.

Breukers bewering in *Rimen en Teltsjes* (1993) is gebaseerd op wat Kalma vermeldt in *Joast Hiddes Halbertsma (1789– 1869), Brekker en bouwer* (1969). Deze uitspraak is gebaseerd op een interpretatie van Kalma van wat in het *Kamper Weekblad* (nr. 40, 27 februari 1837) over *Oan Eölus* is afgedrukt. Twee keer de boekvermelding: één keer in het Fries, één keer in het Hollands. De interpretatie dat de Hollandse tekst een vertaling van de Friese zou kunnen zijn

wordt versterkt door een tekst uit datzelfde *Kamper Weekblad* (nr. 49, 24 april 1837). Hierin wordt de lezer aangeraden enige uren te besteden aan het leren van het 'landfriesch' om zo te kunnen genieten van *Oan Eölus* en *Eölus, Grewa...* Deze activiteit zou voor de Overijsselaars niet moeilijk zijn en honderdvoudig beloond worden.

Wat Joast Halbertsma met zijn *Oan Eölus* en *Eölus, Grewa...* voor ogen heeft gehad moet allereerst in de tekst zelf worden gevonden. Zo wordt het althans door een recensent ervaren. Maar deze recensent, Eekhoff, geeft wel aan dat de teksten volgens zijn beleving zowel een hekelende bedoeling hebben als een politiek kritische lading dragen.

Bovendien zijn de regels uit *Eölus, Grewa...* in het Fries over de functie van de oppositie al in de zomer van het jaar van publicatie voldoende bruikbaar gevonden om ermee tegenover een niet-Fries publiek een oppositionele politieke stellingname te illustreren.

LITERATUUR

Almanak tot gezellig onderhoud voor het jaar 1838, 1ste jaargang. Deventer, A. ter Gunne, 1837.

Brief aan Joast Hiddes Halbertsma. Tsjalling Hiddes Halberstma, 15 februari 1837. In bezit van de Fryske Akademy, Leeuwarden.

Carel Leonhard Brinkman & Rimmer van der Meulen. *Alphabetische naamlijst van boeken, plaat- en kaartwerken, die gedurende de jaren 1833 tot en met 1849 in Nederland uitgegeven of herdrukt zijn / [bew. door C.L. Brinkman].* Amsterdam, 1858.

Deventer Courant. Deventer, J. de Lange, 1837.

Geschiedenis kranten in Overijssel:

<http://www.biblioplaza.nl/overover/geskranten.htm>.

Bruorren Halbertsma. *Rimen en Teltsjes.* Ljouwert, 1993.

J.H. Halbertsma. *Eölus, Grewa fen storm in onwaer syn antwird oan Doctor J.H. Halbertsma mei oar grjimmank.* Dimter, J. de Lange, 1837.

J.H. Halbertsma. *Ien letter oan Eölus oer it needwaer fen de 29e Novimber 1836.* Dimter, J. de Lange, 1837.

J.J. Kalma e.a. (red.). *Joast Hiddes Halbertsma (1789-1869), Brekker en bouwer.* Drachten, 1969.

Kamper Weekblad. Kampen, K. van Hulst, 1837.

Leeuwarder Courant. Leeuwarden, D.R. Smeding en M. Koon, 1837.

Nederlandsche staatscourant. 's-Gravenhage: Bureau der Nederlandsche Staatscourant, 1837.

G.A. Wumkes. *Yn ús eigen tael.* Snits, Christlik Selskip for Fryske Tael- en Skriftenkennisse, 1918.